

# SORSKÉRDÉSEK

## „Én magyarnak születtem... az unokámnak ez már semmit nem jelent”

*A felsőpulyai magyarság sorsa a visszaemlékezések tükrében<sup>1</sup>*

Szinte refrénszerűen ismétlődik a visszaemlékezésekben dolgozatunk címéül választott, egyszerűségében is oly sokatmondó vallomás. Volt aki száraz tényyszerűséggel közölte, volt aki töprengve, és volt aki fájdalmas lemondással, de szinte mindegyikük kereste a magyarázatot és kutatta az okokat. Ezeket kerestük mi is a társadalmi-gazdasági változásokban, a hajdani falusi társadalom átalakulásában és a mindenkori politikai viszonyok tükrében.

Arra a kérdésre próbáltunk választ adni, hogy volt-e az I. világháború után parányi szigetként nyelvi kisebbségbe szorult magyarságnak esélye a megmaradásra, nyelvének és kultúrájának megtartására Burgenlandban, annak is egyik kisvárosában, Felsőpulyán (Oberpullendorf). Milyen tényezők hatottak a közösség felmorzsolásában, a magyarság számának csökkenésében, a robbanásszerű asszimilációs folyamatok lezajlásában?

A visszaemlékezések sokat elárulnak, és az egyéni sorsokból a burgenlandi magyarság sorsa tárul elénk.

Az I. világháború utáni békeszerződés rendezőinek ceruzája a nyugati határszáron többé-kevésbé megpróbálta követni az etnikai határokat. Itt nem vágtak bele olyan mélyen a magyarság testébe, nem szakítottak le milliós tömböket, csak pár ezres csoportokat csatoltak át, csonka szigetté zsugorították össze az elszakított magyar anyanyelvű lakosságot. Így volt ez a hajdani Sopron vármegye felsőpulyai járásában is. A járást többségében németek lakták. 1910-ben a 14 608 német anyanyelvű a lakosság 54%-át tette ki, a 10 288 horvát 36%-ot jelentett, a 2840 magyar alig 10%-ot. S ez a kevés számú magyar sem egy tömbben, hanem szétszórva a járás 27 településén élt. Igaz, zömük a járási székhelyen: Felsőpulyán és a közeli, de teljesen eltérő múltú, helyzetű és jogállású Középpulyán. Rajtuk kívül csak Locsmádon (Lutzmannsburg) és Fülesen (Nikitsch) volt még száznál több magyar, de ők is csak néhány százalékát jelentették a falu lakosságának.

Felsőpulya és Középpulya, a hajdani két falu egész közel feküdt egymáshoz. Mára teljesen egybeépült és csak a Felsőőr (Oberwart), Kismarton (Eisenstadt) útvonal húzódik közöttük. Itt-ott egy-egy magyar cégtábla és Domschitz Frédi vendéglőjében néha egy-egy magyar szó jelzi a múltat. Középpulyán – alig két kilométerre innen – még több a magyar. A Kóbor vendéglőben magyar szóval is fogadnak, a házak előtt beszélgető öregek magyarul köszöntenek, karácsonykor még magyar ünnepség is van és farsangkor minden évben megrendezték a magyar bált is.

Miért halt ki a magyar szó Felsőpulyán és mi tartja még meg Középpulyán? A választ a két falu eltérő történelmi múltja, a történelem során más-más jogállása és az új ország közigazgatási rendszerében elfoglalt helyük különbözőségében kell keresnünk.

Felsőpulyát Nemespulyaként is jegyezték és az őrfalvak sorába tartozott. Államalapító Szent István királyunk a nyugati határ védelmére határőröket (sperulitores) és íjászokat (sogitoris) telepített, és szolgálatuk fejében kiváltsággal ruházta fel őket. Ezek a falvak nevükben is őrzik múltjukat és egykori feladataikat, mint Alsóőr vagy Felsőőrvő, Órisziget vagy Felsőőr. Felsőpulyát – bár nevében nem őrzi múltját – mégis a gyeprü védelmében szolgálatot teljesítő őreket lakták és kiváltságokkal rendelkeztek, ezért válhatott Felsőpulyából Nemespulya.

„1922-ben születtem. Feleségem magyar asszony, idevalósi magyar lány, ősei úgynevezett kurtanemesek voltak, akik itt laktak, itt voltak határőrök. Ez az őrnemesség, mint Felsőőrött. Csak nem tudjuk annyira, mert nem volt az őrségben. Az én apósom büszke volt az öregapjának a kutyabőrére. Az nagyon nagy szó volt, féltve őrizte. A hitleri időben az 1600-as évekig vissza tudtuk vinni a családfát.” (S. Gy. emlékezése.)

<sup>1</sup>A Révai Gimnázium (Győr) tanulóiból álló Honismereti Szakkör tagjai a szerzők vezetésével 1990 júliusában interjúkat készítettek Oberpullendorf (Felsőpulya) idős magyar lakosaival az életútjukról, a magyarságtudatukról. A dolgozat alapját ezen beszélgetések alkotják.

Középpulya nem tartozott a védelmi feladatokat ellátó és szabadságjogokat élvező falvak közé. A Pulyák első írásbeli említése az 1225. évből maradt ránk. II. Endre magyar király a közeli Borsmonostor (Klostermarienberg) határainak leírásában egyik oklevelében említi a Pulya nevet. „Pull mairis et minoris” formában.

Kispulya és Nagypulya falvak Konrád birtokaként szerepelnek az okiratban, ez kizárja azt, hogy bármelyikük azonos legyen Felsőpulyával, hiszen az szabadságjogokkal rendelkező település volt. A két Pulya csak Középpulya és Alsópulya lehet, amelyek – kiváltságok nélkül – a történelem során ismételtén újabb és újabb földesúri fennhatóság alá kerültek.

Alsópulyát a törökök több faluval együtt Kőszeg 1532-es ostroma idején elpusztították, lakóit elhurcolták és ezeket a falvakba a földesurak jobbágyaik pótlására horvát menekülőket fogadtak be. Ezért olyan jelentős mindmáig a horvát kisebbség a környéken. Ezzel szemben Középpulyát elkerülte a törökök pusztítása és megmaradt magyar jobbágyfalunak a német és a horvát falvak között. Ez azonban nem jelentette azt, hogy lakóinak jobbágyi kötöttségei megszűntek volna. Erre csak 1848 után került sor, amikor a település sok apró birtokkal rendelkező paraszti faluvá vált.

A XIX. század utolsó harmadától kezdődően tér el a két falu – mint említettük: a nagyon közeli két Pulya – fejlődése. Felsőpulya nem egykori nemesi rangjának, hanem közlekedés-földrajzi helyzetének köszönhetően egyre több olyan funkciót szerez meg, ami a későbbiekben megalapozta és előkészítette a várossá válást. 1853-ban a járási adóhivatal, majd egy évvel később a járásbíróház székhelye lett, és nem sokkal később arra való hivatkozással, hogy Szabadbárádon (Grosswarasdorf) át Sopron, Alsópulyán keresztül pedig Kőszeg felé van kitűnő kapcsolata, évi négy vásár tartására kapott engedélyt. Így a közigazgatási funkcióhoz kereskedelmi szerepkör is társult, amit a Sopron–Kőszeg vasútvonal megépítése tovább erősített.

Ezen új funkciók meghatározóvá lettek a település életében, hiszen központi szerephez jutott és városi feladatokat töltött be, annak ellenére, hogy sem a lakosság számát, sem az infrastrukturális ellátottságát tekintve nem volt város. A hajdani paraszti társadalom egysége megbomlott, és a városi szerepkörnek megfelelően állami alkalmazottak, hivatalnokok, vasutasok, kereskedők telepedtek le, s ekkor kezd elválni Középpulyától, és lassan így „emelkedik az fölé”.

„Felsőpulyán születtem. Édesanyám és édesapám csak magyarul beszélt, úgye ekkor Magyarországhoz tartozott és édesapám meg a nagyapám is a vasútnál dolgozott és amikor Felsőpulyát 1921-ben Magyarországtól Burgenlandhoz csatolták, akkor apám az osztrák vasúthoz került egészen 1935-ig, amíg nyugdíjba nem ment. A vasúton dolgozott mint pályamunkás, aztán forgalmista lett volna, csak a magyar nyelvvel nem élt volna meg, a munkahelyén mindig németül kellett beszélnie. Édesanyám Bécsben dolgozott. Szolgálólány volt Bécsben. Ő már németeknél volt Bécsben és megtanult németül beszélni. De édesapám amíg meg nem halt, nem tanult meg rendszeren németül.” (M. P.)

„Elhatároztam elmegyek Németországba, mert a nővérem, aki két évvel idősebb volt mint én, volt Németországban. De lezárták a német határt. Jó, akkor elmegyek oda, ahol senki nem tud egy szót magyarul. Elmentem ide a járásbíróházra, hogy elmennék valahová németül tanulni. Hát azt mondják ide Alsó-Ausztriába gyerekdakának. Az apám elvitt Bécsbe. A paraszt eljött értem Bécsbe. Minden parasztnak külön volt a birtoka. Az ő földjeiken dolgoztam. Este mikor a teheneket megfejtük, a tejcarnokba vittük a tejet. A tejet átvették és mindenkinek fel volt írva és minden hónapban kapta a paraszt a pénzt. Összejöttem a lányokkal. Körülfogtak engem, mert nem tudtam úgy kifejezni magam. Legények is úgye. Volt egy fiú. A szülei nem voltak. Mint árvagyereket úgy hozták ide. Richard volt a neve. Az volt a barátom. Meg a lányok is. Pénzt is küldtem haza.

Az én apám is műszövő volt Baján. Azt hiszem az most Romániához tartozik. Ott tanult egy Akkermann nevezetű gyárban – műszövőnek. De itt a mi környékünkön nem volt semmi gyár. S mi lett az apám? Segédmunkás – napszámos. Mit csinált? Nyáron – maguk nem tudják, de ezt mondom: rákászni ment.”

A visszaemlékezések egy polgárosodó és egyben városiasodó, illetve egy hagyományos módon gazdálkodó paraszti településre vonatkoznak. Sajnos a magyarság I. világháború utáni sorsának alakulása szempontjából egyik forma sem volt jó.

Az egyik azért nem, mert Felsőpulyán az eddigi „városi vívmányokat” tovább erősítette az



1921 után már nem magyar, hanem osztrák közigazgatás. A magyar hivatalnokok, közigazgatási tisztségviselők elvándoroltak, Magyarországra költöztek, a vasútnál dolgozókat részben osztrákokkal váltották fel. Jellemző erre a bécsi parlamentben egy képviselő interpellációja a magyarok foglalkoztatása miatt, amelyről a Sopronvármegye (1928. november 17.) így számolt be: „A pénzügyi bizottság hétfői ülésén a vasúti fejezet tárgyalásán felhívták a miniszter figyelmét a GYSEV vasútra. A társaság székhelye Kismartonban van, azonban az igazgatóság a 'magyar reakció expozitúrája', amely igyekszik megakadályozni, hogy Burgenlandban osztrák autóbusszközlekedési vonalak induljanak. A burgenlandi vonalakon, amelyeknek hossza 141 km, magyar személyzetet alkalmazzanak, akkor amikor Ausztriában olyan nagy a munkanélküliek száma és az ottlakó vasutasok számát apasztani kell.”

A válasz nem hagy kétséget, hogy eredményes volt a felszólalás. „Az osztrák kereskedelmi miniszter a kifogásra válaszolva kijelentette, hogy a kérdéses vasútnál már csak nagyon kevés magyar állampolgár van alkalmazva és azok is az osztrák állampolgárság elnyeréséért folyamodtak.” (Ugyanott.) Az új városi feladatok ellátására létrehozott intézmények is elsősorban német anyanyelvűeket foglalkoztattak. Mint az egyik visszaemlékezésben is olvashattuk, 1921 előtt nem volt kórház, 1929-ben megnyílt; egy másikban pedig azt, hogy nem volt német nyelvű iskola, ami a német Súdmark szövetség támogatásával hamarosan megépült. Egymás után hívták életre a kerületi (járási) állam- és közigazgatási hivatalokat, mint például a kerületi bíróságot, a kerületi rendőrkapitányságot vagy a munkaügyi hivatalt. Ennek eredményeként a lakosság száma dinamikusan növekedett és jelentős társadalmi átrétegződés kezdődött meg. A paraszti társadalom felbomlott és fokozatosan növekedett a szolgáltatásban, közigazgatásban dolgozók száma.

Középpulýára ezzel szemben az erös leépülés volt a jellemző. Ez is a falu múltjában gyökerezik. Miért? A válasz előtt idézzünk egy-egy mondatot a visszaemlékezésekből: „Sok gyerekük volt nekik, a földek, meg a gazdaság kétéfelé oszlott.” „Édesapám nagyon sok éven keresztül, akkor még funkcionák mondták, napszámba járt. Parasztagazdaságba.” „A szegényebbje kenyérkereső munkára Ausztriába ment, itt nem volt olyan munka. Gyárak se voltak.” „Hol tudták értékesíteni a terményeket? Volt-e piac? Piac nem volt. Csak a gabonát adták el.” „A tejet átvették és mindenkinek fel volt írva és minden hónapban kapta a paraszt a pénzt.”

Középpulýa 1921 után a maga hagyományos apróparcellás, korszerűtlen technológiát művelő parasztagazdaságaival egy fejlettebb, árutermelő és bér munkásokat – jórészt magyar napszámosokat – foglalkoztató mezőgazdasági termelési környezetbe került. A fejlettebb osztrák gazdaság elárastotta Bécs és Bécsújhely piacait és fokozatosan szétrobbantotta a hagyományos parasztagazdaságok kereteit.

A gazdaságok egy része nem bírta a versenyt, tönkrement, és a munkahellyel nem rendelkező munkaerő – ipar helyben nem lévén – elvándorolt vagy ingázásra kényszerült. Ezeket a folyamatokat számokban és visszaemlékezésekben egyaránt nyomon követhetjük. Középpulýáról ugyan nincs adatunk, mert 1958 óta Felsőpulýa része, de társadalma a közeli Alsópulýára hasonlít és ezért ezt a falut választottuk a Felsőpulýával történő összehasonlításra.

1. táblázat

A lakosság számának alakulása, fő

Megnevezés	1923	1951	1971	1981	1923–1981
Felsőpulýa	1400	1824	2323	2422	+ 73 %
Alsópulýa	925	690	584	–	– 36 %

## A lakosság kor szerinti összetétele, %

Megnevezés	1923		1971	
	0-18	65	0-18	65
	é v e s			
Felsőpulya	8	10	8	9
Alsópulya	6	11	5	19

A lakosság foglalkozás szerinti megoszlása, %<sup>2</sup>

Megnevezés	1923			1971		
	Mezőgazdaság	Ipar	Szolgáltatás	Mezőgazdaság	Ipar	Szolgáltatás
Felsőpulya	30	28	42	5	33	62
Alsópulya	72	16	12	32	35	33

1921 után egyedül Felsőpulyán növekedett a lakosok száma, a hajdani felsőpulyai járásból alakult kerület minden más falujában stagnált vagy csökkent. A nagyarányú népességmozgás eredményeként fél évszázad alatt megduplázódott a lakosok száma. A lakosság etnikai összetétele is alapvetően átalakult, hiszen a bevándorlók osztrákok, az elvándorlók pedig magyarok voltak, így fokozatosan kisebbségbe kerültek. De nem biztosító a helyzet, ha a 2. táblázat adataiból leszűrhető következtetéseket gondoljuk végig. Felsőpulyán a 18 évesnél fiatalabb korcsoport részesedése a népességből a két időpont között nem változott, a 65 év felettiek részesedése pedig valamivel csökkent. A Középpulyához hasonló Alsópulyán viszont a faluban a fiatal korosztály részesedése csökkent, a 65 év felettiek aránya csaknem a duplájára emelkedett. A magyar lakosságot is tömörítő településen (településrészben) tehát intenzív előregedés indult meg, ami a falvak és a közösség környékelen felmorzsolódását eredményezi.

Van-e jövője egy öregedő falunak? A válasz egyértelmű: anyanyelvi óvodát nem tud fenntartani, a magyar tannyelvű iskola hiányzik. Nincsenek fiatalok, akik továbbvinnék a magyar kultúrát és átmentenék a nemzeti kisebbség hagyományait.

„A háború után még játszottunk szindarabokat. Addig, amíg élt egy néni, a Hódosiné, addig még játszottunk, most már nincs utánpótlás. Elhalt ez is. De jó volt. Örömmel csináltuk.” (K. F.)

A lakosság foglalkozási összetétele is eltér a két településen (3. táblázat). Felsőpulyán a szolgáltatásban dolgozik a munkavállalók zöme, Alsópulyán a mezőgazdaságban. Középpulya e tekintetben is inkább Alsópulyához hasonlít. S ez a magyarság ellen szól. Bankoknál vagy biztosítónál csak az helyezkedhet el, aki kapcsolatot tud teremteni; az üzletekben az, aki el tudja adni áruját és ennek előfeltétele a német nyelv ismerete. „Aki nehezebben bírja a nyelvet, nehezebben helyezkedik el.” (J. K.)

<sup>2</sup>Az adatok forrása: Die Bevölkerungsentwicklung im Burgenland zwischen 1923 und 1971.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy sem Felsőpulya, sem Középpulya 1921 utáni gazdasági-társadalmi változásai nem növelték a magyarság megmaradásának esélyeit. Felsőpulyán kisebbségbe szorultak, Középpulyáról elvándoroltak vagy ingázni kényszerültek.

„A barátnőmék felsőpulyai magyarok voltak. Én itthon voltam. Volt egy kicsi földünk. Itthon a ház körül voltak állatok. Itthon voltam, csak a mezőre mentem. Nem is volt szükség, hogy feladjam a magyar nyelvet. A férjem ugye, nem. A vasutasok ugye németek voltak. Németül beszéltek. Németek között volt.” (Gy. A.)

„Amikor kimaradtam, akkor polgári iskolát végeztem Nemeskeresztúron és azután a vasútra kerültem. Akkor azután átkerültem Bécsújhelyre és akkor ott voltam 53-ig és azután elmentem a cseh határra, azután kerültem forgalmazó tanfolyamra és azután ide kerültem Pulyára. 1943-ban kerültem a felsőpulyai állomásra, mint tanonc, ott mindjárt a főnököm megmondta, hogy itt magyar szó nincsen. Rögtön megmondta, hogy azt nem szabad, hogy én magyarul beszéljek.” (M. P.)

Most nézzük meg a „falu” változását, előbb egy tanulmány megállapítása alapján. „A kis ősi parasztfaluban – a társadalmi és gazdasági átalakulás következtében – ma már alig találunk őstermelőket. A birtokot általában felosztották a gyermekek között. Az így fölaprózódott földeken nem fizetődött ki a gazdálkodás, ezért más mellékkereset után néztek, legtöbbször idegenben. Középpulyán öt olyan parasztgazdaság van, amelyik kifizetődő, másik öt nyugdíjazás miatt rövidesen megszűnik. Sokan eladták vagy bérbeadták földjeiket.”<sup>3</sup> A kutató véleménye összhangban van a visszaemlékezésekkel.

„Gazdálkodással foglalkoznak elsősorban. Fődekekkel. Szőlővel és hát gabonával. A fiatalok az elmege dolgozni. Az elmege Bécsbe. Előbb nem, mert ugye előbb otthon voltak. Most mindenhol gépek vannak. Traktor meg minden. Munkások lettek. A fiatalok elmentek Bécsbe.” (Gy. A.)

„Az apósom már nem gazdálkodik. 1969-ben meghalt. A birtok el lett osztva háromfelé. Azon már nem gazdálkodnak. Ez már ki van adva. Most más dolgozza meg a birtokot.”

A gazdasági és a társadalmi folyamatok nem kedveztek a kisebbségbe szorult, egyre csökkenő magyar közösségnek. Sajnos a politikai tényezők – ha lehet – még ennél is kedvezőtlenebb módon befolyásolták a magyarok megmaradásának esélyeit.

Közvetlenül 1921 után az emberek még nem érzékelték a nyelvnek és az embereknek is béklyót jelentő politikai elszigeteltséget. Természetesnek vették, hogy magyar iskolába jártak, vagy ha nem, otthon vagy különórákon magyarul tanultak és azt, hogy a határ csak egy politikai vonal volt, amelyen keresztül-kasul jártak, gyakori volt a jövés-menés, élénk volt a forgalom és élő kapcsolat alakult ki a határ két oldalán élők között.

„Én magyar vagyok, mert amikor én 1916-ban születtem, még Magyarországhoz tartoztunk és 1921-ben jöttek az osztrákok és így lettem osztrák, de különben magyar vagyok, mert magyarnak születtem... Nyolc élemit jártam, mert akkor még nem volt más iskola. Aztán mikor kijártam, sokat voltam a nagybácsimnál Sopronban. Nekem nagyon jól ment. Ha szünidő volt, két hónapot mindig ott voltam. Németül nem tudtam. Hát hogyan is tudtam volna. Iskolában magyarul tanultam. Hadarits tanító úr csak magyarul tanított. Aztán Sopronban azt mondtam, én nem maradok itt. Én németül akarok tanulni. Én hazamegyek. Eljöttem haza. Adtak útiköltséget, határátlépés nélkül voltam magyarban. Kimegyek az állomásra. Az unokatestvérem határátlépésével jöttem haza.” (S. M.)

„Gyerekkoromban még édesapámmal Pulyáról Zsirára mentünk. Mert az én nagyapám az zsirai születésű volt. Világháborúban meghalt. Sajnos nem jött többé vissza. A harmincas években gyakran jártunk át édesapámmal Locsmádon át Zsirára.” (M. P.)

A korabeli magyarországi jelentések és híradások aláhúzzák azt, amire adatközlőink visszaemlékeztek. A hajdani Sopron vármegyét a határ kettévágta és egy járását (a felsőpulyai járást) leszakította, a Répce-vidék országhatárrá vált és közvetlen kapuként is szolgált. „Minden nemzeti katasztrófa ellenére a trianoni határ új megélhetési forrásokat teremtett a határmenti községek számára. A kishatárforgalom szinte szabad közlekedést tett lehetővé a szomszédos községek között és Zsira nincstelenjeinek is egyhítette megélhetési gondjait. Ők

<sup>3</sup>Kulmon Erzsébet: Felső- és Középpulya egykor és most. Őrség, 1982. 16. sz.



ugyan nem rendelkeztek a csempészethez szükséges tőkével és vállalkozó szellemmel, de a szomszédos Loosmádon több volt a munkaalkalom és jobb volt a napszámber is. Amikor nálunk 1,20 pengőt fizettek csépléskor a felnőtt munkásnak, Loosmádon 5 schillinget is megadtak, mellette ételmet és bort is hozzá. Szívesen vállaltak tehát Zsiráról is mezőgazdasági munkát Burgenlandban. Nagyobb munkaidő esetén 20–30 munkás járt Zsiráról Loosmádra naponta dolgozni, de néha elérte számuk az 50-et is.”<sup>4</sup>

Ez az élő határ kedvező volt az itteni magyaroknak, hiszen nem szakadtak el az „odaátiaktól”. Az élet még a régi kerékvágásban ment, amit felfedezhetünk a népi kultúra ápolásában is. Búcsú és multság, bál és népszokás, cigányzene és esküvő, ebben éltek a fiatalok, és nem volt semmi feszültség a magyarság és a németiség között.

„A háború után lehetett a régiéket újból előszedni. Ha lakodalom volt. Egy legény jött más faluból, itt elvett egy leányt Pulyáru, akkor itt a templom előtt, mikor kijöttek, az esküvés után, akkor zsinórt húztunk és verset is mondtunk nekik. Köszöntötték őket, megkínáltuk őket borral. A bort ki kellett inni, a poharat a földhöz kellett vágni, hogy szerencsájük legyen az életben. Búcsúkor volt a három tánc. Volt egy valcer, egy fox és egy csárdás. Csak a jobb táncosok táncolták, mert a falu nézte őket, a templom előtt volt ez. Akkor kezdődött itt ez a községi kocsmában. Itt volt a multság... December 28-án aprószentek voltak, elmentünk a lányokhoz korbácsolni. Este összejöttünk a kocsmába és azután mentünk a lányokhoz. Bekopogtunk a lányokhoz. Felnyitotta az ablakot és bementem nekik: Kedves Rózsikám, nyisd ki azt a tulipános ládát és szórd ki azokat a penészes száz schillingesidet. Az a kislány, az a leány adott nekik egy pár schillingest. Osztán elmentünk a kocsmába és megittuk. Mulattunk egyet.

Lucázás is volt. Azt a gyerekek csinálták. Elmentünk mi a másik faluba, hogyha valami előadás volt, zene vagy búcsú. A kapcsolat jó volt. Alsópulya az horvát falu. Felsőpulya nagyjából magyar volt, Középpulya egészen az volt. Itt találkozott magyar, német, horvát.” (M. P.)

Miután Németország bekebelezi Ausztriát, a magyarság helyzete tovább romlott.

„Mikor bejött Hitler, akkor azután már csak németül kellett itt beszélni. A magyar nyelvet már nem lehetett itt beszélni. Nemigen kedvelték, ha magyarul beszélt az ember. Az én fiatal korom Hitler-idejében játszódtott le, akkoriban minden a Hitler, Hitler és másról nem volt szó.” (M. P.)

„Nővérem Steinbergre járt iskolába, akkor ott tanítónőképző volt. 1938-ban, akkor jött Hitler és különböző szervezetek voltak és akarták, hogy német leányszövetség vezetője legyen. Nem akarta vállalni és ezért elhelyezték a holland határ mellé, ahol olyan volt a tájszólás, hogy nem is értette a gyerekeket.” (K. F.)

A II. világháború után még egy rövid ideig nyitva maradtak a határok, hogy azután mindennél merevebb elzárkózás következzen. A vasfüggöny lehúzásával nemcsak Magyarország szigetelődött el, hanem az itteni magyarság is Magyarországtól. S ez a merev elzárkózás azért is veszélyes volt, mert közben ellentétes folyamat játszódtott le a két országban. Magyarország egy diktatórikus birodalom rabja lett, Ausztria viszont a polgári demokrácia országa. Ezzel párhuzamosan fejlődött az életszínvonal, ami hamarosan kézzelfoghatóvá és szemmel láthatóvá vált. A Magyarországhoz fűződő szálak elszakadásával és a „vonzó magyarsággép” eltűnésével a magyar tanulás iránti érdeklődés és igény is megszűnt.

„Az ötvenes években elég nehéz volt a kapcsolat. Látogatóba a magyarok ritkán jöttek. Nekünk az első kapcsolatunk, ami igazán volt, az 1956-ban volt. Az 1956-os áradat itt ment keresztül. Akkor tudtuk meg igazából, hogy mi is az a kommunizmus. Akkor mesélték az emberek. Először hetvenöt körül voltam Magyarországon. Csak Kőszegig, Szombathelyig. Rokon nincs. A mi águnk kihalt. Volt hat testvér, de csak egy házasodott. Azelőtt öt-hat évvel kezdődtek a kulturális kapcsolatok. Akkor már élelkebb volt a kapcsolat.”

A modern népvándorlás – az ingázás – újabb támadást jelentett a magyarság ellen. A bécsi vagy bármelyik osztrák munkahelyen a németnyelv-ismeret természetes követelmény, de az már kevésbé „természetes”, hogy az anyanyelv a családban sem él meg. Az elvándorlás, az ingázás, a kis lélekszámú közösség mind-mind szerepet játszik a vegyes házasságok

<sup>4</sup>Czingróber András: Képek a nyolcszáz éves Zsira történetéből. Zsira, 1986. 70. old.

gyakoriságában. Visszaemlékezőink mindegyikének magyar házastársa van vagy volt, és mindegyiküknek erős a kötődése a magyar nyelvhez, ily módon gyermekeik bár osztrák társadalmi közegben nőtték fel és ottani iskolákat végeztek, tudnak beszélni magyarul, de olvasni már nem, és legfeljebb csak otthon beszélnek magyarul.

A magyar iskolák felszámolása<sup>5</sup> és a német nyelvű oktatás bevezetése a magyar kultúrához kötődő szálakat vágta el. A visszaemlékezésekből kicseng, hogy már nehezen írnak és olvasnak az anyanyelvükön, alig-alig hallgatnak magyar rádiót és ritkán nézik a magyar tv-t.

A magyar családokon belül is egyre nagyobb teret kap a német nyelv. A fiatalok közül az, aki ugyan még beszél magyarul, de már nem ír és nem olvas, ha osztrák párt választ, osztrákká válik. A vegyes család természetesen a német nyelvet fogja használni még akkor is, ha a német anyanyelvük talán néhány esetben még „kisebbségben” is vannak a családon belül. S a harmadik nemzedéknél már fel sem merül a magyar nyelv használata.

„Mi csak magyarul beszélünk itthon. Mi nem beszéltünk németül. Nem is tudtam volna beszélni vele németül. Csak magyarul. Mert én meg voltam szokva hazulról. Mert mi nem beszéltünk otthon németül. A szüleim nem is engedték volna. Azt mondják, az utcán úgyis tudunk németül beszélni. Legalább a magyar szót ne felejtsük el. Legalább annyit tudjunk, hogy egy levelet tudjunk írni, ha hazulról elkerültünk. A testvéreim szintén otthon tanultak magyarul. Német iskolába jártak. De nem tudnak olyan jól magyarul. Mert Bécsben mit hallanak magyarul? A férjek mind németek. Meg a gyerekek is. Az unokák már nem tudnak semmit a nagyszülők nyelvéből. A sógornóm is magyar. A lánya az már nem annyira magyar. Német férje van. Meg a gyerekek is csak németül beszélnek. A sógornóm lánya tud magyarul, de már nem beszél magyarul, a férje német. A sógornóm nem is beszél magyarul az unokákkal. Az csak az utcán beszél a népekkel magyarul.” (Gy. A.)

„A lányom az jobban tud magyarul beszélni. A fiam már kevesebbet. Az unokám nem. Beadtam a magyar óvodába. Édesanyja német. A fiam felesége német. A menyem az idevaló, szikrai (Siegraben). Az apja a BEWAG-nál dolgozik. A menyem tanítónő. A fiam az jegykezelő Bécsben kétszer egy héten. A lányom az itt van a biztosítótársaságnál, beszél magyarul. Csak odahaza tanult magyarul. Akik nehezen beszélnek németül, nehezen is találnak állást.” (M. P.)

„Hogy beszélünk-e magyarul? A lányommal igen, mind a két lányommal. Az egyik lányom Bécsben van. Az is tud magyarul. Az unokáim nem tudnak magyarul. Pedig minden évben átjárnak Magyarországra nyaralni.” (S. M.)

„Egy fiam van. Ott van két unokám, kislány, 19 éves. Fiam autóvezető. Fiammal magyarul beszélnek. A menyem az német. Ha mi magyarul beszélünk néha, felhúzza az orrát. Mondom: tanulj meg magyarul, akkor megérted. Együtt lakunk. Az unokák? A kislány igen. A fiú az nem akar. Az nem akar, pedig ha egy szót megtanul, azt olyan szépen kiejti. A kislányt a magyar nyelv érdekli. Ott is a szülők voltak hibásak, hogy abbahagyta a magyar órát. Olvasni tud. Sokat nem ért meg. Mi azért beszélünk vele magyarul. Nem tudja olyan szépen kimondani a szavakat. A fiú az szépen ki tudja mondani, de nem beszél. Barátai, játszótársai között nincs senki, aki magyarul beszélne. Ez a korosztály már nem beszél magyarul. A másik, mint az én fiam, az még beszél.”

Magyar filmek? Voltak. Legelső az Egri csillagok, aztán a Lőcsei fehér asszony. Én nem nagyon tanultam a magyar történelmet.

A baráti kapcsolatban, ha van német, akkor németül beszélünk. Ha az elmegy, akkor már magyarul. Természetes, hogy ha jön egy horvát, akkor is átkapcsolunk németre. Aki ezt nem csinálja, annak ez feltűnik. Nekünk ez természetes. Míse után csak magyarul beszélünk, de a kocsmában már németül, hiszen oda már németek is jönnek.” (J. Gy.)

S mit hoz a jövő?

Egy kis létszámú, elszigetelten és városiasodó környezetben élő közösség számára közvetlen veszélyként jelentkezik a nyelvcsere és az ezzel együtt járó beolvadás. A pulyai magyarság már ebben a szakaszban van. Az utóbbi időben mégis felcsillan egy picinyke remény. Az elszigeteltség megszűnt, ez új helyzetet teremthet. Felértékelődött a magyar nyelv ismerete. Mindezt alapvetően a gazdasági érdekek motiválták, de ez talán már mellékes szempont.

<sup>5</sup>A magyar iskolákat az Anschluss idején megszüntették, s azóta sem állították vissza őket (Szerk.)



„Otthon Pomogyon szeretnék beszélni magyarul tudni, a fiatalság is. Sokat mennék Magyarországra és igen szeretnék, ha tudnék. S van aki tanítsa őket? Hát nem igen. Mert az idősebbje meghalt.” (H. Gy.)

„Az unokáknak jelent valamit a magyarság? Jelentene. Most tudja mit mondott az unokám? A kisebbik, az 18 éves. Azt mondja nekem a múltkor: miért nem tanítottam őket magyarul? Válaszoltam. Akartál te magyarul tanulni? Ha beszéltem volna, akkor is kinevettél volna. Most, hogy 18 éves vagy, most akarsz?!” (Gy. H.)

Igen, most kellene. Most, amikor olyan dinamikusak a változások. Igen, most kellene. Most, amikor már nem szigetben él a magyarság, hanem nyitott határok között, szabad és napi kapcsolatban anyanemzetével. Most, amikor a gazdasági fordulat idején felértékelődik a magyar nyelv ismerete; most, amikor Európa figyel a népcsoportokra; a nemzeti kisebbségekre; most, amikor talán nálunk is mindent megteszünk az elszakított magyarok kötődésének támogatásáért. Most, mert holnap már késő lesz.

*Bedécs Gyula*

## Csenger újjászületése

Az ország egyik legfiatalabb (vagy egyik legöregebb?), ám mindenképpen legkeletibb városa Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében található, a magyar–román határon.

A város – amely hosszú ideig járási székhely volt – Trianon után, illetve az 1947-es párizsi békeszerződést követően került az ország szélére. A második világháború alatt a legnagyobb kárt az okozta, hogy a mintegy 500 főnyi zsidó lakosságot teljesen kiirtotta a fasizmus. Az 1969-es közigazgatási változások nyomán végleg megszűnt járási központ lenni. Az 1970-es évek után a kiépült gátrendszerhez kapcsolódó új, a csengersimai magyar–román határállomáshoz vezető úthálózat elkerülte a települést, amely így a határ felé bekötőúttal csatlakozik. Így érték az 1980-as évek Csenger 5 és fél ezer, akkori társközségeivel (Csengersima, Csengerújfalú, Szamostatárfalva, Szamosangyalos, Szamosbecs, Komlódtótfalu) együtt 9 és fél ezer lakóját.

A város vezetése az 1980-as évek közepén, még a tanácsrendszerben, csendes, szívós munkával mind a mai napig tartó fejlesztést kezdett el a lakosság egyre szélesebb rétegeinek bevonásával.

Mielőtt elérnék 1992-höz és bemutatnánk az új iskolaépületet, mutassuk be néhány szóval Csengert, hozzátéve, hogy az említett társközségek közül az 1990-es önkormányzati választásokat követően Csengersima és Csengerújfalú kivált Csenger közigazgatásából, így a város igazgatási területén kb. 7 és fél ezer lakos maradt.

Az 1980-as évek közepén az akkor még nagyközségi tanács kapcsolatba lépett Makovecz Imrével és tervezőcsoportjával, a Makona Építészirodával, megnyerve Csernyus Lőrincet a település főépítési tiszterre. A csoport hozzákezdett Csenger várossá (újra)fejlesztésének építészeti terveihez. Ehhez a tevékenységhez kapcsolódott az egykori Országos Közművelődési Központ társadalomfejlesztési, társadalomkutatói munkájával, s közben a várossá előlépett település vezetésével együtt körvonalazódott a további fejlődés három fő iránya.

1. A város új központjának megépítése (egészségház, művelődési ház és könyvtár egy tömbben az új 12 tantermes iskolával, sportcsarnok, konyha és étkező, kollégium, a református templom mellé gyülekezeti ház, szolgáltatóház, ABC-áruház – ez utóbbi kettő háromszintes, a felső két szinten lakásokkal).

2. Az egész város új arculatának kialakítása, a lakóházak építésének egységes, de saját arculatú stílusa, új típusú közvilágítás, a villanyvezetékek föld alatti kábeles vezetése. A központból már csak két intézmény hiányzik: az étkezőt most alapozzák, a kollégiumhoz ezután kezdenek hozzá; a város központjában már új világítótestek ontják a fényt, az utcákat nem csúfítják elektromos vezetékek – már néhány újonnan épült lakóházat is a Makona-csoport tervezett, maga Makovecz Imre az adventista imaházat.

3. Az új építészeti megoldások éppúgy, mint az új épületek szolgálják a város igazi szellemi és közösségi életének megteremtését. (Erről és a tervekről részletesen lásd a Kós Károly Egyesülésnek az Országépítő c. folyóiratnak az 1991/3. számát.)

Nagy szerepet vállalt ebben az új iskola, amely ugyan középiskolának készült, de a város lakossága 900 aláírással azt kérte, hogy az általános iskola kapjon benne helyet, s az önkormányzat így is döntött.





Amikor az építésre pályázatot írt ki a város, a Szabolcs Megyei Állami Építőipari Vállalat 750 milliós javaslattal állt elő, ehhez még hozzászámítva az általános forgalmi adót is (25%), vagyis egymilliárd forintért indította volna az építkezést. Ez reménytelenül magas összeg volt. A város vezetése – Makovecz Imre javaslatára is – ekkor saját költségvetési üzemére, az azóta kft.-vé alakult Építőipari Kiszövetkezetre bízta a munkát. A kft. új munkásokat is vett föl (levezetve ezzel a munkanélküliség egy részét) és kb. 100 fős gárdájával alig három év alatt az iskolát és a sportszarnokot a belső felszereléssel együtt, kulcsra készen 342 millió forintért (benne az áfával!) átadta, teljesen megvalósítva a Makovecz-csoport szellemét, Csernyus Lőrinc (iskola és művelődési ház) és Vincze László (sportszarnok) tervezői elképzeléseit.

Az iskola toronydaruk nélkül épült, a kötőanyagokat nem számítva három anyagból: téglából, fából és üvegből. Madártávlatból, felülről nézve halat formáz az épület, amelynek szélső vonalaiban helyezkedik el az iskola meg a könyvtárral egybeépített, színháztermes művelődési ház. A hal testének fej felőli része az iskola aulája, a másik része az iskola, illetve a színház udvara, melyet úgy terveztek, hogy egy évszázados fát ne kelljen kivágni, ma is madarak tanyáznak ágai között.

Az épületben 60 különböző helyiség van, benne 19 osztály tanul a 4.-től a 8.-ig. Három előadóterem (kémia, fizika, rajz) szaktantermi jellegű, a hozzá kapcsolódó szertárakkal és a szaktanárok dolgozószobáival. A tanári szoba, az igazgatói traktus, a hang- és a videostúdió, az orvosi rendelő (naponta egy órában látja el a kisdiakokat, de a középiskolásokat is a gyermekorvos), a mosdók és a takarítók helyiségei gazdagítják az épületet, amely nemsokára 3 fővonalas belső telefonközpontot is kap. A testnevelési órákat a néhány lépcsőnyire álló városi sportszarnokban tartják. Az 1., a 2. és a 3. osztályosok az iskola régi épületében tanulnak, amely az új épület mellett áll. A két épületben kb. 800 gyermek tanul, a régi szükségépületeket másképpen hasznosítja a város; az egyiket visszakapta és átépíti a református egyház, a másikban a kisegítő (gyógypedagógiai) részleg működik, a harmadikat a nemrégiben alakult Cigányszövetség kapta meg (bizonyos tatarozás már ráfér ezekre az épületekre).

Az új épületnek padlástere nincsen; a második szint – az aulával együtt – tetőszerkezete magának az épületnek a tetőszerkezete; e sorok írója szemében az emeleti helyiségek éppúgy,

mint a remek akusztikájú, kiállításokra is alkalmas aula a csodálatos faoszlopszerkezetével olyan, mint egy katedrális: az oktatás, a művelődés temploma.

Az iskola nyitott a lakosság előtt. Falai között működik – délutánonként – 35 tanulóval egy továbbképző iskola, amely 2 év alatt mezőgazdasági képzést ad az általános iskolát elvégzett, de másutt tovább nem tanuló fiataloknak Csenger vonzáskörzetéből.

Bekapcsolódott az iskola a Lőrincz Csaba által kezdeményezett közösségi iskolaprogramba; a megvalósítás első lépései 1993 őszére várhatók; s mindez ebben a gyönyörű épületben.

Az épületben, amely napközben is hihetetlenül tiszta, sokan félték, hogy a gyerekek (negyedikesek is vannak itt!) rövid idő alatt belakják az épületet, a padfirkalástól a falrongalásig. Nos, nem így történt. Beigazolódott, hogy az esztétikai nevelés egyik alapja maga az esztétikus környezet; a szépre maga a szép is nevel.

A gyermekek az iskola épületében külön házi cipőt hordanak – van is hol tartani. A termek parkettásak, a székek a hához simulnak, minden gyereknek külön munkaasztala van; a zöld és fehér (erre vetíteni is lehet és speciális krétával írni) tábla finoman harmonizál a hófehér falakkal és a barna fával, valamint a barna bútorokkal.

A folyósók és az aula tele van virággal – a folyósók oszlopait eleve úgy tervezték, hogy oda virágcserepek tucatjait lehet állítani. Az aula mennyezete üveg; napfényes délelőttökön és délutánokon aranyló sugarak ragyognak a tízpercekben zsbongó gyerekhadra és a köztük tartózkodó nevelőkre (akik közül még a dohányosok sem gyűjtanak rá az iskola épületében).

A nap bármely szakában tér be látogató vagy vendég az épületbe, az ügyeletes kisdiaák, a takarító személyzetet át a nevelőkig szíves szóval fogadják, kéretlenül is körbevezetik és halk, boldog büszkeséggel mutatják meg mint közös sajátjukat a tudás e határszéli palotáját, amely egyszerre jelenti a hagyományait őrző régi és a Csengerben is épülő új Magyarországot.

*Muraközi Emil*



*Geleta László felvételei*